

Հրատարակչատան կողմէ

Արձակագիր Զաւէն Պիպեռեանի բանաստեղծութիւնները կը տպագրուին առաջին անգամ՝ առիթ տալով բացայայտելու Պիպեռեանի ծածուկ մնացած կողմերէն մէկը:

«Անհուն երկինք՝ աչքերու մէջ» պարագայական վերնագիր մըն է՝ քաղուած բանաստեղծական տողէ մը:

Հեղինակին ֆրանսերէն բանաստեղծութիւնները հայերէնի թարգմանուած են ֆրանսահայ խմբագիր, հրատարակագիր Արփի Թոթոյեանի կողմէ:

Անկիւնատր փակագիծերու մէջ տրուած են խմբագրային նշումները: Բովանդակութեան ցանկին վրայ թեք շղագիրով նշուած են բանաստեղծութիւններու վերնագրերը, իսկ շղագրով տրուած են անվերնագիր քերթուածներուն առաջին տողերը:

Հրատարակուած է նաև խմբագրուած վերաբերեալ

**ԱՆՀՈՒՆ ԵՐԿԻՆՔ՝
ԱԶՔԵՐՈՒ ՄԷՁ**

Արաս Հրատարակչություն
A r a s Y a y ı n c ı l ı k
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
www.arasyayincilik.com
info@arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - ԱՐԱՍ 265

**ԱՆՀՈՒՆ ԵՐԿԻՆՔ՝ ԱՉՔԵՐՈՒ ՄԷՉ
ԶԱԻԷՆ ՊԻՊԵՌԵԱՆ**

Խմբագիր՝
Սեւան Տէյիբմենճեան

Կողքի ձեւաւորում՝
Արէտ Կըճըր

Կողքի լուսանկար՝
Արա Գալսոյան

Գրաշար՝
Լինտա Կիւլպաղ

Տպագրութիւն՝
Սենա Օֆսեթ

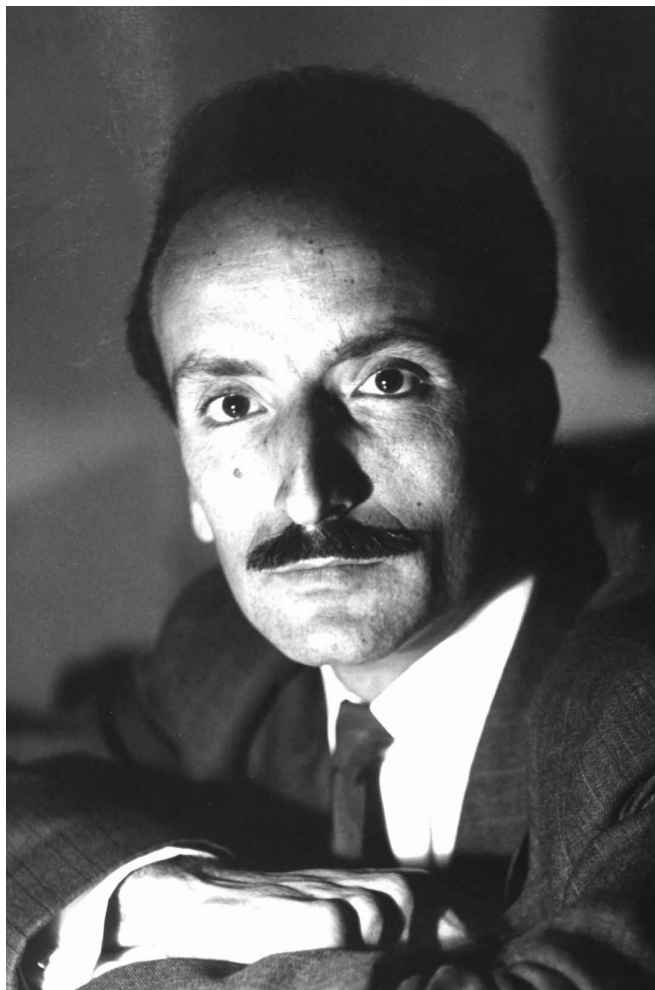
Յունիս 2021, Ստանպուլ

ISBN 9786052100981

**ԱՆՀՈՒՆ ԵՐԿԻՆՔ՝
ԱԶՔԵՐՈՒ ՄԷՁ**

ԶԱԻԷՆ ՊԻՊԵՌԵԱՆ

Լուսանկար՝ ԱՐԱ ԿՐԻՒՆԵՐ

ԶԱԻՆ ՊԻՊԵՌՅԱՆ
(1921 - 1984)

ԶԱԻԷՆ ՊԻՊԵՌԵԱՆ

Ծնած է 13 յունուար 1921-ին, Պոլսոյ Չենկելզիւղ թաղը: Յաճախած է Գատըզիւղի Արամեան-Ունճեան, Տիպար կրթարան (Սուլթանեան) եւ Սեն Ժոզեֆ վարժարանները, բարձրագոյն կրթութիւնն ալ ստացած Պոլսոյ Առեւտրային գիտութեանց ակադեմիայէն:

1941-ին, Քսան դասակարգի զինուորագրութեամբ, կը կոչուի բանակային ծառայութեան՝ որպէս շինարարական ջոկատի (Նաֆըա) զինուոր: Երեքուկէս տարուան ծառայութենէ ետք, կը վերադառնայ Պոլիս: «Քրիստոնէութեան վախճանը» խորագրեալ յօդուածը, զոր կը գրէր այդ թուականներուն «Ժամանակ»ին մէջ, մեծ ազմուկ կը բարձրացնէ: Այդ շրջանին կ'աշխատակցէր «Նոր լուր», «Նոր օր» թերթերուն եւ մաս կը կազմէր «Ժամանակ»ի խմբագրութեան: Քաղաքական հայեացքներուն պատճառով կ'ենթարկուի ճնշումներու եւ ստիպուած կը հեռանայ թերթի խմբագրակազմէն:

1946-ին «Նոր լուր»ի մէջ կը հրատարակէ «Ալ կը բաւէ'...» յօդուածը՝ ընդգէմ հակահայ հրատարակումներու ու քայլերու: Այդ յօդուածին պատճառով միջոց մը կը բանտարկուի: Բանտէն ետք ճնշումներու հետեւանքով հեռանալու կը ստիպուի նաեւ գտած գործերէն: Այդ շրջանին կ'որոշէ լքել Թուրքիան: 1949-ին բնակութիւն կը հաստատէ Պէյրութ, ուր մաս կը կազմէ «Զարթօնք»ի եւ «Արարատ»ի խմբագրակազմերուն, միեւնոյն ժամանակ կ'աշխատակցի Հալեպի ու Փարիզի հայ մամուլին:

Մտածելով թէ քաղաքական պայմանները բարելաված են Թուրքիոյ մէջ՝ կ'որոշէ թողել Պէյրութը, ուր կ'ապրէր դժուարին պայմաններու մէջ: Կը վերադառնայ Պոլիս, 1953-ին: Կ'ամուսնանայ Սեդա Խըտրեանի հետ: Կ'ուսնեան դուստր մը, Թիլտա անուանով: Միջոց մը կ'աշխատի Օսմանեան դրամատան մէջ: 1960-ի զինուորական յեղաշրջումէն ետք քաղաքական յօդուածներ կը ստորագրէ «Մարմարա» օրաթերթին մէջ: «Նոր դար» քաղաքական ու գրական պարբերականը, զոր սկսած էր հրատարակել 1964-ին, կը դադրի նիւթական դժուարութիւններու հետեւանքով: 1960-ականներու աւարտին մաս կը կազմէ «Մէյտան լարուս» ու «Պիւլիք լիւկաթ» հանրագիտարաններու խմբագրակազմին:

1965-ի խորհրդարանական ընտրութիւններուն կը դառնայ երեսփոխանական թեկնածու՝ Թուրքիոյ Բանուորական կուսակցութեան շարքերէն, սակայն չի յաջողիր: 1968-ի քաղաքային մարմիններու ընտրութիւններու արդիւնքին նոյն կուսակցութեան անուանով կ'ընտրուի Իսթանպուլի քաղաքապետական խորհուրդի անդամ, կը դառնայ այդ խորհուրդին փոխնախագահը:

Կ'ըսուի, թէ Զաւէն Պիպեռեան եղած է անհաղորդ, դժուար անձ մը, որու արուեստագէտի նուրբ հոգիին արտացոլումը կարելի է նկատել գրականութեան առընթեր սիրողաբար կատարած գեղանկարներն ու արձանիկները, Մեծ կղզիի հանդէպ պաշտամունքի հասնող սէրը եւ, նիւթական մտահոգութիւններէ մղուած, կնոջը հետ շինած խաղալիքները:

Մահացած է 4 հոկտեմբեր 1984-ին, Պոլիս: Թաղուած է Շիշլիի ազգային գերեզմանատան մտաւորականներու թաղը:

Զաւէն Պիպեռեան գրական ասպարէզ մուտք գործած է պատմուածքներով: Առաջին պատմուածքը տպա-

գրուած է «Ժամանակ»ին մէջ, 1945-ին, «Երեք ընկեր էինք» վերնագրով: Աւելի վերջ զանազան թերթերու եւ հանդէսներու մէջ լոյս տեսած են իր պատմուածքներն ու յօդուածները, որոնք ուշագրաւ եղած են իրենց պարզ լեզուին եւ կեանքի բուն իրականութենէն քաղուած նիւթերուն շնորհիւ:

Գործածած է հետեւեալ գրչանունները՝ Անի Ազատ, Սեւանի ՄակուկաՎարը, Զ. Բարտիեան, Պ. Զ. Շիրակ, Ք. Անանեան, Նեմեզիս, Կինօֆիլ. եւն.:

Զաւէն Պիպեռեանի հեղինակային գիրքերն են՝

- «Մեղապարտ Ոսկին կամ աբեղայի մը Գողգոթան» (անթուակիր, հաւանաբար լոյս տեսած է 1953-էն առաջ):
- «Լկրտածը» (վէպ, 1959, 2020), հեղինակային թարգմանութիւնը՝ *Yalnızlar* (վէպ, 1966, 2000), Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը՝ *La traînée* (Ժրնեւ, 2015):
- «Ծովը» (պատմուածքներ, 1961, 2017)
- «Անկուտի սիրահարներ» (վէպ, 1962, 2017), թրքերէն թարգմանութիւնը՝ *Meteliksiz Aşkılar* (2017):
- «Մըջիւններու վերջալոյսը» (վէպ, 1984, ամբողջական հրատարակութիւնը՝ 2007, 2021), թրքերէն թարգմանութիւնը՝ *Babam Aşkale'ye Gitmedi* (1998), *Karıncaların Günbatımı* (2019) Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը՝ *Le crépuscule des fourmis* (Ժրնեւ, 2012):
- *Car vivre, c'était se battre et faire l'amour* (յետմահու հրատ., 2019)
- «Անհուն երկինք՝ աչքերու մէջ» (բանաստեղծութիւններ, 2021):

ԲՈՎԱՆՒԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ	Սպասել... ..57
<i>Սեւան Տէյրամենճեան</i> 11	Քեզ սիրելի անվերջ... .. 59
ՏԱՂՔ--ՔՆԱՐ	<i>Երբեմն</i> 60
<i>Եղերերգ</i> 17	<i>Ես չսպասած</i>61
Եւ Թող պայթի... .. 17	<i>Օր մը</i> 62
Չէ՛, հայր չէ՛... .. 18	<i>Մինչեւ առտու</i> 63
Ճախրէ՛, խիզախ... .. 18	Այնքան՝ դժբախտ էի... .. 64
<i>Ժամը կը մօտենակոր</i>19	Մոռնալ քեզ... .. 65
<i>Երագ</i> 21	<i>Tes Yeux</i> 66
<i>Ի գո՛ւր</i> 22	<i>Հակառակ բողբոխն</i>70
Այսպէս կ'երթայ... .. 23	Գէ՞չ պիտի ըլլար... .. 72
Այն պահուն ուր... .. 23	Մերը ըլլար աշխարհը... .. 73
<i>Այսօր կակազելով</i> 29	<i>Աշուն</i> 74
<i>Ո՞վ է աս</i> 33	Տղա՛յ, տղա՛յ... .. 75
Գացի, հեռու լեռանց... .. 35	Je ne suis pas... .. 76
<i>Կարօտ</i> 36	Արտիս մէջ
<i>Վերադարձ հայրենիք</i>37	լիճ մը կար... .. 78
<i>Ըսի-Ըսաւ</i> 41	Մի հարցներ
ՄԵՆՔ ԵՒ ԱՆՈՆՔ	դուն ինձի... .. 79
<i>Հոգդ չըլլայ</i>47	Եթէ գիտնայիր... .. 80
<i>Եթէ չապրիմ</i> 49	<i>Նոյեմբեր</i> 81
<i>Անձկութիւն</i> 50	Ինչ որ պ ըլլաս... .. 83
Քու սիրելիդ	Կը յիշե՞ս այն գիշեր... .. 84
<i>չի պարտուիր</i> 51	<i>Վանդակ</i> 86
<i>Մենք եւ անոնք</i> 53	<i>Կը վախնան</i> 86
<i>Նորէն, Նորէն, Նորէն</i> 54	<i>Ալ չեմ ուզեր</i>
<i>Օրը մինչեւ իրիկուն</i> 55	<i>երագ տեսնել</i> 87
<i>Կուրծքիս վրայ</i>	<i>Օրօր</i> 89
<i>կը քնանաս</i> 56	<i>Նամակ</i> 90
	<i>T'en Fais Pas</i> 92

ՆԱԽԱԲԱՆ

Գրականութեան պատմութիւնը երբեմն անակնկալներ կը մատուցէ. անսպասելի տեղէ մը յանկարծ ձեռագիր մատեան մը, ինքնագիր ծոցատետր մը կամ քանի մը թերթ թուղթ կը յայտնուի եւ վերստին բնութագրելու կը մղէ հեղինակի մը մինչ այդ ձեւաւորուած ինքնութիւնը. կամ աւելին՝ յարութիւն կու տայ բոլորովին նոր հեղինակի մը, գլխիվայր շրջելով բանասէրներու, գրականագէտներու ամբարած ու տարածած գիտելիքները: Զաւէն Պիպեռեանի բանաստեղծութիւնները ի մի բերող այս հատորով նման անակնկալ մը պիտի փորձենք մատուցել ընթերցողներու եւ առհասարակ հանրապետական շրջանի ստանպուլահայ գրականութեան պատմութեամբ հետաքրքիր անձերու՝ զանոնք մասնակից դարձնելով այս ձեռագիրները յայտնաբերելու պահուն մեզ պիտեկոծած յուզմունքին:

Զաւէն Պիպեռեան, որ զտարիւն արձակագրի համբաւ կը վայելէ իրաւամբ ու արժանապէս, տարբեր լեզուներով իսկ փորձառած ըլլալով արձակի գրեթէ բոլոր սեռերը՝ պատմուածք, վէպ, եւ դեռ թարգմանութիւն, հրապարակագրութիւն, ինքնակենսագրութիւն, խոհագրութիւն, կը թուէր ինքզինք հեռու պահած ըլլալ չափածոյ ստեղծագործութիւն մը հեղինակած ըլլալու փորձութենէն: Փորձութիւն՝ որովհետեւ անցեալ դարու 40-ական թուականներուն, երբ նոր սերունդը կ'իջնէր գրական ասպարէզ, «գրելու եւ ստորագրելու

անգուսպ մարմաջէ մը մղուած, երբ կը սովը[էր] գրիչ մը շարժել, կը լծու[էր] գործի... ոտանաւոր կը գըր[էր]»*: *Ըստ Պրպեռեանի, առաւելապէս ներշնչումի գործ մը ըլլալուն՝ բանաստեղծութիւնը գրականութեան ամենագիւրին ճիւղն է, պատանեկան արտաբերում մը, նոյնիսկ կազմախօսական պոռթկում մը:*

*Դպրոցական տարիներուն հայկական ինքնութեան բերումով ենթարկուած խտրական վերաբերումը եւ պատմութեան դասագրքին՝ հայ ժողովուրդի անցեալի գոյութեան նկատմամբ որդեգրած քար լուծիւնը ու զայն վարկաբեկող մօտեցումին հետեւանքով զգացած դառնութիւնը պատճառ կ'ըլլան, որպէսզի Պրպեռեան դպրոց չվերադառնայ եւ ունենայ պոռթկումներ, ներշնչումի հեղեղներ, գորս պէտք է արտաբերէր: «Մինչեւ գիշերուան ուշ ժամերը անքուն էի. բանաստեղծութիւն, հայրենասիրական պատմութեանքներ կը գրէի»**, պիտի գրէր իր ինքնակենսագրական պատումին մէջ՝ տարիներ անց վերջիչելով այդ շրջանը:*

Բանաստեղծութիւնները, գորս յայտնաբերեցինք հեղինակի թողօնին մէջ, լաւագոյնս կ'արտայայտեն պատանի բանաստեղծին յիշեալ տրամադրութիւնները:

Պատանի Պրպեռեանի հայրենասիրական բանաստեղծութիւնները իրենց ներշնչանքը պիտի ստանային ո՛չ միայն դպրոցական կեանքէն ներս ենթարկուած խտրականութեան, այլ նաեւ որպէս նաՖրայի՝ շինարարական ջոկատի գինուոր շրջած պատմական Կիլիկիոյ տարածքէն, ուր պիտի տեսնէր Կիլիկիոյ հայկական թագաւորութեան նուիրական յիշատակները, ինչպէս՝ Լեւոնկլան, Անարգաբան, պիտի կարդար ժայռերու վը-

* «Հայ վէպը», Զ. Պրպեռեան, «Ժամանակ», 29 ապրիլ 1945, էջ 3:

** տե՛ս Z. Biberyan, Car vivre, c'était se battre et faire l'amour, Պոլիս, 2019:

րայ քանդակուած հայատառ արձանագրութիւնները: Պոռթկուամբ նաեւ ընդվզում մըն էր հայութեան ներկայութիւնը անտեսող Թուրքիոյ պետական քաղաքականութեան դէմ, զոր հետագայ տարիներուն բուռն կերպով պիտի քննադատէր ալ լրագրի էջերէն, ի գին իր ազատութեան:

Պիպեռեանի թողօնը, որ ի պահ կը մնայ իր դստեր՝ տիկին Թիլտա Մանկասարի քով, բանաստեղծութիւններու երկու տարբեր ծրար կը պարունակէ: Հատորիս առաջին մասը կազմողը տրցակ մըն է, որ «Տաղք-Քընար» վերնագրուած է հեղինակին կողմէ: Այնտեղ կան իր վաղ շրջանի գրուածքները, որոնք յիշուած հայրենասիրականի կողքին ունին նաեւ քնարական բովանդակութիւն: Իր ինքնակենսագրական հատորին մէջ անդրադառնալով այդ շրջանին՝ հեղինակը կ'ըսէ, թէ գտնուած է վիպապաշտներու, յատկապէս Լամարթինի ազդեցութեան տակ ու ապրած՝ վիպապաշտական տագնապ մը: Հոգիին խաւարն ու խորհրդաւոր ապրումները կ'արտացոլան այդ շրջանի բանաստեղծութիւններուն մէջ:

Առաջին բաժինը կ'եզրափակէ «Ըսի-ըսաւ» բանաստեղծութիւնը, որ առանձնայատուկ տեղ մը ունի Պիպեռեանի գրական ժառանգութեան մէջ: Այս քերթուածը, որու բնագիրը չկայ թողօնին մէջ, Պիպեռեանի տպագրած միակ բանաստեղծութիւնն է՝ լոյս տեսած «Ժամանակ»ի 31 դեկտեմբեր 1945 թուակիր ամանորի բացառիկին մէջ*:

Հատորիս երկրորդ բաժինը, որ պարագայականօրէն «Մենք եւ անոնք» վերնագրած ենք՝ առնելով շարքի քերթուածներէն մէկուն խորագիրը, անջատ տետրակի մը

* Ենորհակալ եմ գրասէր բարեկամիս՝ ԱՄՆ-էն Արթիւր Իփէքին, որ ուշադրութեանս յանձնեց այս քերթուածը:

բովանդակութիւնն է որ կը ներկայացնէ: Խնամեալ ու ընթեռնելի ձեռագրով գրի առնուած քերթուածները սխալ պիտի չըլլար սիրոյ բանաստեղծութիւններ կոչել ու անոնց միջեւ տեսնել շարքի յատուկ ներքին միասնութիւն: Գրուած են շրջանի մը, երբ Զաւէն Պիպեռեան սիրոյ կապ մը սկսած էր իր ապագայ կնոջ՝ Սեդա Խտըրեանի հետ, որուն հետ պիտի ամուսնանար 1954-ին: Պիպեռեանի ընտանեկան պարագաները նոյնպէս կը վկայեն, թէ անոնք կնքած էին սիրոյ ամուսնութիւն մը: Քերթուածներու՝ ձեռագիր մատեանին մէջ ունեցած յաջորդականութիւնը պահպանուած է:

Արձակագիր Զաւէն Պիպեռեան խիստ հաւանաբար չէր յիշեր այլեւս բանաստեղծի անցեալը, դիտումնաւոր մոռացութեան մը յանձնած էր թերեւս իր քերթուածները, որոնք աննշան բաներ էին իրեն համար: «Մըրջիւններու վերջալոյսը»ին մէջ տեղ մը, գլխաւոր կերպարը՝ Պարէտ, երբ կ'այցելէ ընտանեկան հին տունը ու կը յիշէ անցեալը, «տարօրինակ բան,- կ'ըսէ,- բանաստեղծութիւն չէր գրած բնաւ»: Իսկ Հր. Բալուեանին ուղղեալ դեկտեմբեր 1962 թուակիր նամակին մէջ կը յիշատակէ մինչեւ քսան տարեկան գրած բանաստեղծութիւնները միայն՝ կամայ թէ ակամայ մոռնալով 1954-ի սիրոյ տաղերը: Հեղինակը մոռնայ թէ յիշէ, իր քերթուածները, ինչպէս իր գրչէն ելած ամէն տող, արժանի են տպագրութեան, մանաւանդ ծննդեան 100-ամեակին:

Ս. Ս.

**ՏԱՂՔ
ՔՆԱՐ**

ԵՂԵՐԵՐԳ

Կը փափաքիմ՝ կոյս մը գողտրիկ
Ձետեղէ մի սպիտակ փնջիկ
Դագաղիս վրայ մահաշունչ.
Ու նորա հայեաց մեղրանուշ
Ինձ ըլլայ փաղաքշանք քնքոյշ
Վերջին բնակարանիս մէջ մունջ:
Այս է խնդրանքն իմ մարդոցմէ,
Երջանկութեան բաժինս այս է՝
Երբ մարմինս սառանայ՝ անշունչ:

28 . 5 . 939

[ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ]

Եւ թող պայթի՜ ռումբն վրէժի
Արարչին դէմ ու թշնամւոյն,
Թող տիեզերք գահավիժի՜
Եթէ հիմն է անագորոյն:

5.6